

J. Šumrada v razpravi z naslovom Poskus zemljiške odveze v času Ilirskih provinc opozarja na malo znano dejstvo, da so imele francoske oblasti tudi v Ilirskih provincah – kot je bilo to storjeno že v Franciji – namen odpraviti fevdalni družbeni red in pojasnjuje vzroke, zakaj te namere niso uresničile. Ljubljana je v letu 1821 pet mesecev gostila kongres Svete aliance, ki je imel, kot lepo opisuje *E. Holz*, tudi svoj javnosti namenjeni del – ceremonije, javne nastope in zabave vseh vrst. Slovenci in avstrijska država 1848–1918 je naslov prispevka *V. Melika*, ki opisuje razvoj nacionalno-političnega programa Slovencev, sicer vdanih habsburški dinastiji in avstrijski državi, vendar vedno bolj zavedajočih se svojega neenakopravnega položaja v njej.

Tema prispevka *V. Vrbnjaka* je narodnopolitična podoba Maribora sredi 19. stoletja, v času, ko je mesto dobilo železnico, nekatere urade, gimnazijo kot pomembno kovačnico slovenske inteligence, in se je pričelo naglo razvijati. *J. Žontar* opisuje, kako so kranjske deželne oblasti celih dvajset let, od 1868 do 1888, premlevala načrt preuredbe občin, zavedajoč se gospodarskih, političnih in kulturnih posledic take reforme, in ga končno – opustile. Henrik Costa je ena tistih osebnosti nemškega porekla 19. stoletja, ki jih posebno naša literarna zgodovina po tradiciji uvršča med negativce. *O. Janša Zorn* objektivno ocenjuje njegova – izključno v nemščini pisana – zgodovinska in druga strokovna dela. *J. Cvirn* opisuje epizodo iz političnega življenja spodnještajerskih Nemcev, ki jim je v letu 1886 razvpiti nemško nacionalni politik Georg von Schönerer osebno poskušal v njihov politični program vsiliti glavno točko svojega lastnega programa, antisemitizem, vendar brez uspeha.

Problematika delavskega gibanja do leta 1918 je marsikje v svetu in tudi pri nas že desetletja samostojna znanstvena disciplina, vendar je, po besedah *F. Rozmana*, v Sloveniji danes v krizi, kar je odmev duha časa. Pisanje *D. Prelovška* o ljubljanski arhitekturi Hribarjevega časa je milo rečeno nekonsistentno, da ne rečem zmedeno in razodeva žalostno pomanjkanje objektivnih kriterijev. *M. Stiplovšek* opisuje politične spopade v ljubljanski in mariborski oblastni skupščini v letu 1928, tema ubornima nadomestkoma za nacionalno samoupravo Slovencev v stari Jugoslaviji, ki pa sta vendarle imeli toliko pristojnosti, da sta lahko prispevali k razvoju Slovenije. Naslov članka *M. Drnovška* Izseljevanje Slovencev med nujno in željo po boljšem življenju že sam po sebi nakazuje kompleksnost vzrokov za odhajanje naših rojakov na tuje: izseljevanje torej nikakor ni bilo zgolj posledica bede, kot si to pogosto poenostavljeno predstavljamo.

B. Marušič zanimivo opisuje historiat in vsebino geografsko-političnega pojma Venezia Giulia, skovanke – nadomestka domačega toponima Primorska, ki je nastala kot odraz italijansko-slovenskih razmerij ob Jadranu od sredine 19. stoletja dalje. *J. Pleterski* poroča o izdaji izbranih dokumentov iz vatikanskih arhivov, ki se nanašajo na drugo svetovno vojno, med katerimi se najdejo tudi taki, ki govorijo o Sloveniji in Slovencih: o njihovem položaju med nemško in italijansko zasedbo, v Julijski Krajini, v internaciji v Italiji in na Rabu ter v času po kapitulaciji Italije. *T. Ferenc* opozarja na zelo zanimiv, doslej premalo študiran problem gospodarstva na Slovenskem v času okupacije med drugo svetovno vojno. Rezultate si je mogoče obetati predvsem s pregledom virov, ki so ohranjeni za predele, ki so bili pod Italijo, pa tudi fondov v Arhivu Slovenije, ki še niso ustrezno urejeni. *B. Godeša* piše o spomenici katoliške skupine v OF papežu Piju XII. aprila leta 1943 ter objavlja njene najpomembnejše odlomke, ki razodevajo namen sestavljalcev, da Vatikani seznanijo z razmerami v Sloveniji in da prenesejo odgovornost za politično razklanost naroda na domačo duhovščino.

Zbornik zaključuje dvojezični, slovensko-nemški prispevek *F. J. Bistra* Odnosi med katoliško Cerkvijo in slovensko narodno skupnostjo na Koroškem po drugi svetovni vojni. Nastal je sicer že leta 1981, torej tik pred nastopom sedanjega krškega škofa Egona Kapellarija, ki je takrat obljubljal bolj prijazno ravnanje s slovenskimi ovčicami v svoji čredi, vendar je zelo dobro, da je sedaj ponujen v branje tudi širši slovenski javnosti kot v opomin, kako malo poznamo travme vsakdana Slovencev onkraj meje.

Maja Žvanut

Kriza socialnih idej. Britovškov zbornik = The Crisis of Social Ideas. A Festschrift for Marjan Britovšek. Mednarodna izdaja zgodovinskih in socioloških razprav = An International Edition of Historical and Sociological Studies. Ljubljana : Oddelek za sociologijo Filozofske fakultete, 1996. 532 strani.

Iz naslova je razvidno, da je pričujoči mednarodni zbornik zgodovinskih in socioloških razprav posvečen prof. Marjanu Britovšku, ki ga širša javnost pozna po številnih in aktualnih knjigah: Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem (Ljubljana 1964), Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno (Ljubljana 1969), Anton Füstler in revolucija 1848 v Avstriji (Maribor 1970), Boj za Leninovo dediščino (Ljubljana 1976, Zagreb 1981), Carizem-revolucija-stalinizem (Ljubljana 1980), Stalinov teror (Ljubljana 1984, Praga 1991) in drugih. S študijami problematike stalinizma v Sovjetski zvezi, ki je bila v

širši javnosti tudi najbolj odmevna, se je prof. Britovšek uvrstil med ugledne raziskovalce stalinizma ter zbudil pozornost mednarodne strokovne javnosti. To potrjujejo tako prevodi njegovih knjig in razprav v tujini, kot tudi njegovi nastopi in prispevki na mnogih mednarodnih znanstvenih simpozijih. In prav odmevni rezultati znanstveno-raziskovalnega dela, vpetost v mednarodne raziskovalne projekte ter bogati mednarodni stiki, so botrovali odločitvi njegovih sodelavcev na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, da se prof. Britovšku (ob njegovi sedemdesetletnici) oddolžijo za dolgoletno in ustvarjalno delo s priložnostnim zbornikom, ter na ta način obogatijo tudi področja, s katerimi se je (in se še) jubilant ukvarja. Povabilu za sodelovanje v skupnem projektu – »Britovškovem zborniku« – se je odzvalo kar 50 priznanih tujih in domačih raziskovalcev (iz Nemčije, Švice, Nizozemske, Italije, Francije, Rusije, Avstrije, ZRJ, Hrvaške in Slovenije), s katerimi je prof. Marjan Britovšek delal ali soustvarjal oziroma še dela.

Uvodni del zbornika sestavljajo trije članki o življenju in delu jubilara. Prof. Ludvik Čarni je prispeval uvodnik Ob sedemdesetletnici Marjana Britovška; pisec poudarja, da se je prof. Britovšek uvrstil med najplodovitejše slovenske zgodovinarje in je med redkimi, ki so z raziskovalnim delom presegli okvir slovenske zgodovine. Dr. Slavoljub Cvetković (Beograd) ocenjuje, da je vrednost Britovškovega raziskovalnega dela na področju zgodovine mednarodnega delavskega gibanja še posebno v tem, da naša zgodovinska zavest ni bila obremenjena s političnimi pogledi in enostranimi razlagami s strani sovjetskega zgodovinopisja, kot je bil to slučaj v drugih socialističnih državah. Bibliografijo prof. Britovška je uredil Alojz Cindrič.

Uvodnemu delu sledi 37 zgodovinskih študij o slovenski agrarni in socialni zgodovini, o zgodovini mednarodnega delavskega gibanja ter o stalinizmu. Razprava Koper (Capo d'Istria) – od konca 13. do konca 16. stoletja, avtorja Darka Darovca, odpira poglavje »slovenska agrarna in socialna zgodovina«. V nadaljevanju prof. Sergij Vilfan razpravlja o mitnih zemljiščih in njihovem gospodarskem učinku; dr. Ema Umek govori o organizaciji in varovanju arhivskega gradiva na Kranjskem v obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja; prof. Jože Pirjavec se sooča s problemom meščanske arhitekture v Trstu od konca 18. do začetka 20. stoletja; prof. Peter Vodopivec predstavlja različne poglede na socialno in delavsko vprašanje v Notranji Avstriji in Trstu v predmarčni dobi; prof. Janez Stanonik razpravlja o vprašanju narodne pripadnosti Antona Fistra; prof. Vasilij Melik podaja problematiko centralnih naselij pred sto leti na teritoriju današnje Slovenije; Salvator Žitko piše o manifestacijah tržaških liberalnih delavskih društev pred I. svetovno vojno; dr. Janez Peršič v prispevku Fragment iz zgodovine Istre razmišlja o nacionalističnem historiografskem pristopu istrskega zgodovinarja Carla De Franceschija; prof. Janko Pleterski pa razgrinja poglede Antea Trumbića na vprašanje razmejitev z Italijo v Slovenskem Primorju in Istri v letih 1904–1918.

Poglavje »Zgodovina mednarodnega delavskega gibanja« tvorijo študije naslednjih avtorjev: prof. Aleksandar Todorović (Beograd) obravnava temeljne elemente razvoja kapitalizma v Vojvodini ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja; prof. Andreas Moritsch (Celovec) v prispevku Akterji »oktobrske revolucije« na Dunaju piše o ruski socialdemokratski emigraciji pred prvo svetovno vojno; dr. Mario Keßler (Potsdam) razpravlja o delavskem gibanju in antisemitizmu v Viljemovi Nemčiji in v weimarski republiki; dr. Jürgen Rojahn (Amsterdam) se v svoji študiji sprašuje, ali je glasovanje socialnodemokratske parlamentarne skupine v nemškem Reichstagu za vojne kredite 4. avgusta 1914 rezultat »nacionaliziranja množic«; dr. Avgust Lešnik razgrinja Leninove poglede na vojno, Internacionalo in revolucijo v letih 1914–1917; dr. Marta Verginella pa govori o Slovencih, ki so se znašli v vojni vihri prve svetovne vojne v Rusiji.

Razprava prof. Theodorja Bergmanna (Stuttgart) Od boljše vizacije Kominterne do uničenja svetovnega komunističnega gibanja odpira in uokvirja širši sklop študij o stalinizmu, radikalni spremembi v razvoju mednarodnega komunističnega gibanja, ki se je pričela z boljše vizacijo, sprejeto na V. kongresu KI (1924). Sledijo razprave, ki podrobneje obravnavajo posamezne segmente: dr. Aleksander Vatlin (Moskva) obravnava Kominterno v funkciji štaba svetovne proletarske revolucije. Biograf Trockega, prof. Pierre Broué (Grenoble), razčlenjuje vzroke neuspešnega boja Združene opozicije v VKP(b) proti Stalinovemu aparatu v letih 1926–1927. Dr. Dubravka Stajić (Beograd) pojasnjuje ozadje Trockijeve ostre kritike birokratsko-stalinistične elite boljše vizške partije in Kominterne (1928): »Kominterna je 'mrtno truplo' mednarodnega komunističnega gibanja«. Razprava prof. Marjana Britovška razgrinja ozadje frakcijskih bojev med trockisti in stalinisti v Sovjetski Rusiji ter pojasnjuje vsebino pisma Rakovskega Valentinu avgusta 1928. Dr. Pero Damjanović (Beograd) predstavlja »Teze« Georgija Dimitrova o enotni fronti delavskega razreda za VII. kongres Kominterne. Dr. Putnik Dajić (Beograd) govori o Problemih raziskovanja in publiciranja kominternskega dokumentarnega gradiva, medtem ko se prof. Aldo Agosti (Torino) v prispevku Problematika virov in metod za zgodovinarja komunizma v »postkomunističnem« obdobju sprašuje: kakšen vpliv ima zlom »realsocialističnega« sistema in kriza komunistične ideologije na zgodovinopisje Tretje internacionale in komunističnih partij? Prof. Cvetka Tóth razmišlja o stalinizmu kot sistemu in teoretično pogloblja že omenjeno zgodovinsko razpravo prof. Bergmanna.

Sledijo razprave, ki se podrobneje ukvarjajo s problematiko stalinskih »čistk«, obenem pa predstavljajo rezultate regionalnih raziskav stalinizma: prof. Boris Starkov (Sankt Peterburg) v svoji razpravi – na podlagi novih ruskih arhivskih dokumentov – razkriva vzroke za aretacijo in likvidacijo sekretarja Kominterne Osipa Pjatnickega; dr. Leonid Babičenko (Moskva) na osnovi kominternskega arhivskega gradiva opisuje, kako je vodstvo VKP(b) politično in organizacijsko vodilo Kominterno v izvrševanje krvavih čistk; dr. Bernhard Bayerlein (Köln) govori o usodi »spraviteljev« (trockistov in pripadnikov 'desne opozicije'), ki so postali žrtve stalinističnih uničevalnih ofenziv; dr. Peter Huber (Ženeva) opozarja, da pred kratkim odprti arhivi Kominterne predstavljajo novo gradivo o tajnem aparatu Kominterne med špansko državljansko vojno. Prispevek dr. Vere Mujbegović in dr. Ubavke Vujošević (Beograd) prinaša podatke o usodi 186 jugoslovankih komunistov v Sovjetski zvezi v letih med 1929 in 1949; gre za poimenske podatke o 140 političnih in 46 ekonomskih emigrantih, ki so bili obsojeni na temelju ponarejenih dokazov. Tudi prispevek prof. Ivana Očaka (Zagreb) obravnava usodo jugoslovanske emigracije v Sovjetski zvezi v kontekstu stalinskih »čistk«. Dr. Brigitte Studer (Lausanne) zaključuje sklop razprav o komunizmu in stalinizmu z bolj umirjeno in »nenavadno« tematiko: Članstvo v komunistični partiji kot način življenja.

Sledijo tri študije, ki zadevajo slovensko zgodovino med obema vojnama: prof. Miroslav Stiplovšek osvetljuje odnose slovenskih socialnodemokratskih strokovnih organizacij do Amsterdamske sindikalne internacionale v obdobju dvajsetih let; dr. Zdenko Čepič predstavlja problematiko Agrarne reforme v politični misli slovenske revolucionarne levice med svetovnim vojnama; prof. Dušan Nečak govori o dejavnosti avstrijskih nacističnih beguncev, ki so v Jugoslavijo oziroma v Slovenijo pribežali iz Štajerske in Koroške po neuspelem nacističnem puču julija 1934.

Zgodovinski del v zborniku zaključujeta razpravi, ki osvetljujeata jugoslovansko vprašanje ob ustanavljanju in razpadanju druge Jugoslavije: v prvi dr. Avgust Lešnik razgrinja heterogene poglede znotraj zavezniške koalicije, obremenjene z medsebojnimi nasprotji in lastnimi interesi, na rešitev »jugoslovanskega« vprašanja v letih 1941–1945, v drugi pa prof. Rudolf Rizman v prispevku Razpad Jugoslavije in slovenska pot v samostojnost zaključuje, da obe med seboj si nasprotujoči zamisli Jugoslavije, to je centralistična in (kon)federalna, nista našli skupnega interesa; posledice so znane.

Zadnji, sociološki del prinaša 10 študij: prof. Predrag Vranicki (Zagreb) izpostavlja tezo, da so bile vse dosedanje revolucije, tako meščanske kot socialistične, zgodovinsko preuranjene; prof. Marko Kerševan v prispevku Socializem, socialistična družba in religija poudarja, da so Cerkve v družbah t.i. »realnega socializma« veljale za nekaj zunaj- ali celo proti-sistemskega, kot take pa so lahko izkoriščale pomanjkljivosti in krize teh sistemov; Bojan Čas v Prispevku k zgodovini sociologije na Slovenskem predstavlja začetke in razvoj slovenske sociologije na osnovi socioloških sistemov, ki so jih naredili avtorji na Slovenskem v obdobju od leta 1855 do 1945; prof. Rastko Močnik razmišlja o vplivu ideologije na zgodovino; Igor Škamperle predstavlja poglede Marsilija Padovanskega, ki ga lahko imamo za enega prvih utemeljiteljev civilne družbe; dr. Božidar Kante pojasnjuje temeljne pojme Collingwoodove filozofije zgodovine in jih kritično sooča z nekaterimi sodobnimi filozofijami duha, predvsem s fenomenologijo in Wittgensteinovimi »jezikovnimi igrami«; dr. Jože Vogrinc s stališča epistemologije in zgodovine posebnih znanosti analizira razmerje današnjih slovenskih raziskovalcev različnih disciplin – tako naravoslovnih kot tehničnih in humanističnih – do Valvasorjeve vednosti; dr. Neda Pagon razmišlja o kolektivni in množinski rabi besed v kontekstu načina delovanja ideologije same; dr. Iztok Saksida pa se osredotoča na delovanje institucij, na njihov pomen in na njihovo mesto v vsakdanjem življenju poljubne skupnosti. Zbornik zaključuje razprava dr. Bojana Baskarja o pedagoškem dispozitivu od 16. stoletja naprej; v njem so temelji verouka, temelji morale in temelji olike stopljeni z začetnim poukom branja in pisanja.

Pričujoči zbornik prinaša na 530 straneh 50 razprav – napisanih v slovenskem, nemškem, angleškem, francoskem, italijanskem, ruskem, hrvaškem oziroma srbskem jeziku (vsaki razpravi je dodan tudi povzetek v slovenskem in angleškem jeziku) – ki nosijo skupni naslov »Križa socialnih idej«, pri čemer ne gre prezreti, da se problematika »socialnih idej« vleče kot rdeča nit skozi celotni Britovškov opus.

Avgust Lešnik

Marko Štuhec, *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren*. Plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir. Ljubljana: Škuc; Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995. 201 stran.

Knjiga Marka Štuhca s slikovitim naslovom *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren* je ena tistih, ob katerih človeka zamika, da bi rekel: Nimam nobenih pripomb. Ker pa se to spodobi izjaviti zgolj ob slabih tekstih, že sama vljudnost terja, da se o Štuhčevi študiji spregovori nekaj besed.

Obstajata dve vrsti zgodovinarjev: eni povedo več, kot vedo, drugi pa veliko več vedo, kot povedo. Prvi se spoznajo na vse in na nič drugega kot na vse (večinoma gre za ljudi s pojasnjevalno manijo), medtem ko drugi prispevajo k napredku stroke.